

**АГРОӨНЕРКӘСІПТІК ӨНДІРІСТЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕР:
БАСҚАРУДЫҢ АЙМАҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

**INNOVATIVE PROCESSES IN AGROINDUSTRIAL PRODUCTION:
REGIONAL FEATURES OF MANAGEMENT**

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ:
РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ**

А.М. БАКИРБЕКОВА^{1*}

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Е.К. МОЛДАКЕНОВА²

Ph.D докторы

Ж.С. УТЕГЕНОВА³

Ph.D докторы

¹*Х. Досмухамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан*

²*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

³*Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан*

*автордың электрондық поштасы: aigul_bakirbek@mail.ru

A.M. BAKIRBEKOVA^{1*}

C.E.Sc., Associate Professor

E.K. MOLDAKENOVA¹

Ph.D

ZH.S. UTEGENOVA²

Ph.D

¹*Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Kazakhstan*

²*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

³*Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan*

*corresponding author e-mail: aigul_bakirbek@mail.ru

A.M. BAKIRBEKOVA^{1*}

к.э.н., ассоциированный профессор

E.K. MOLDAKENOVA¹

доктор Ph.D

Ж.С. УТЕГЕНОВА²

доктор Ph.D

¹*Атырауский университет им. Х.Досмухамедова, Атырау, Казахстан*

²*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан*

³*Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, Кокшетау, Казахстан*

*электронная почта автора: aigul_bakirbek@mail.ru

Аңдатпа. Қазақстандағы агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың қазіргі жай-күйі осы салада ірі ауқымды өндірісті қамтамасыз ететін инновацияларды қолдану дәрежесінің жеткіліксіздігімен сипатталады. Жоғары тәуекелдер, сала рентабельділігінің төмен деңгейі және өңірлік ерекшеліктер инновациялық белсенділіктің өсуіне кедергі келтіреді. Осыған байланысты инновациялық дамуды басқарудың тетіктері мен технологияларын әзірлеу өзекті болады. *Мақсаты* – республика өңірлерінің ерекшелігін ескере отырып, аграрлық сектордағы инновациялық қызметті реттеу проблемаларын зерттеу, оны жетілдіру бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеу. *Нәтижелері* – авторлар жаңа технологияларды енгізу АӨК-нің ғылымды қажетсінуін арттыру арқылы шаруашылықтарды кооперациялау қажеттілігін күшейтетінін айтады. Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің техникалық-технологиялық көрсеткіштері, бизнес-процестердің тиімділігі дамыған мемлекеттерден едәуір артта қалып отыр. Көптеген жетілдірілген бағалау және талдау үлгілеріне қарамастан, ауылшаруашылық құрылымдарының өнімділігін анықтау

лучать консультативную информацию о возможных изменениях концепции своего производства на более перспективную и инновационную.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, өңір, инновациялық қызмет, Мемлекеттік басқару, инфрақұрылым, ферма, технопарк, өндіріс, жаңғырту, технологиялар, экспорттық әлеует.

Key words: agro-industrial complex, region, innovation activity, public administration, infrastructure, farm, technopark, production, modernization, technologies, export potential.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, регион, инновационная деятельность, государственное управление, инфраструктура, ферма, технопарк, производство, модернизация, технологии, экспортный потенциал.

Кіріспе. АӨК-нің инновациялық дамуы ауыл шаруашылығының, онымен өзара тығыз байланыстағы салалардың және АӨК-нің экономикалық механизмін жетілдіруді ұйымдастыруды, оны сапалы қайта құрылымдауды білдіреді.

Ауыл шаруашылығы – агроөнеркәсіптік кешеннің маңызды буыны болып табылады, ол бүкіл халық шаруашылығында елеулі орынға ие. Оның көрсеткіші ретінде онда еңбек ететін экономикалық белсенді халықтың үлесі мен ауыл шаруашылығынан түсетін ішкі өнімінің үлес салмағы алынады. Ауыл шаруашылығының дамуы ел қауіпсіздігі факторларының бірі бола отырып, оны басқа елдерге тәуелділіктен сақтайды.

Ауыл шаруашылығының жаңа инфрақұрылымы оны өндірістік ұйымдастыру-басқарудан: ауыл шаруашылығы техника мен мал шаруашылығы фермаларының жабдықтарын жөндеу және техникалық қызмет көрсету, материалдық техникалық жабдықтау, көліктік қызмет көрсету, ауылдағы агрохимиялық және малдәрігерлік қызмет, егін шаруашылығы жұмыстарын жүргізу барысында түрлі қозғалмалы механикаландырылған топтармен жұмыс жүргізу, агроқұрылымдарға өндірістік қызмет көрсету және т.б. тұрады.

Агроөнеркәсіп кешенінің инновациялық қызметіндегі ұйымдастырушылықты және инновациялық механизмдерін жетілдіру бағытында ғылыми негізделген тұжырымдар жасалды. Осыған байланысты республика бойынша агроөнеркәсіп кешенінің дамуындағы аймақтық ерекшеліктер негізінде инновациялық дамытуды басқару механизмдері мен әдістемелері жасалды.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Инновациялық дамудың аймақтық ерекшеліктерін зерттеу барысында қарқынды дамудағы экономикалық жүйедегі жаңашыл ғылыми-техникалық ойлар мен жасаулардың трансфертіне географиялық шектеулер кедергі емес. Алайда, аймақтық даму мәселелері жөніндегі сынды зерттеуші-

лердің ғылыми еңбектерінде аймақтық инновациялық саясат, аймақтық инновациялық жүйе, инновациялық дамудың аймақтық институттары сияқты түсініктер жиі кездеседі.

Зерттеулер нәтижесі бизнес-процестерінің сапасы мен тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік беріп отыр. Бағалау және талдау жүйелерінің көптеген дамыған парадигмаларына қарамастан, кәсіпорын тиімділігі деңгейін анықтау әдістемесі мен әдістері мәселелері оларды үнемі өзгеріп отыратын жағдайларға бейімдеу үшін әлі де зерттеудің қажет екендігі байқалып отыр.

Зерттеу әдістері – АӨК инновациялық дамуын ұйымдық-экономикалық қамтамасыз етудің маңызды аспектісі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының инновациялық белсенділігінің сандық көрінісі және инновациялық қызметтің экономикалық тиімділігін айқындау болып табылады. Аймақтағы басқару жүйесінің жергілікті критерийін бағалау көрсеткіштері ретінде пайдалану дәл осы басқарудың тиімділігін көрсете алатын агроөнеркәсіптік өндірісті дамытуға байланысты болады. Егер тиімді көрсеткіштердің белгілі бір деңгейіне жеткенде олар жоғарыламаса, онда қазіргі басқару жүйесі басқару объектісінің потенциалын тиімді пайдаланады деп айтуға болады.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу және неғұрлым кеңейтілген өндіріс технологияларын, техникалық дақылдар мен мал тұқымдарының жаңа жақсарған сорттарын, жаңа ауыл шаруашылығы машиналарын, прогрессивті экономикалық-ұйымдастыру үлгілерін, қазіргі ақпараттық технологияларды, т.б. жаңартуларды пайдалануды қамтиды [1].

АӨК-дегі инновациялық үдерістерді басқарудың аймақтық аспектісін дамыту жолдары өте өзекті мәселе болып табылады. Инновациялық үдеріс ауыл шаруашылығында еңбек өнімділігінің өсуін ынта-

ландыру, аграрлық сектордың экспорттық әлеуетін дамыту мен іске асыруға жәрдемдесу мақсатында елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысу және ішкі азық-түлік нарығын тиімді реттеу сияқты ауыл шаруашылығын дамытудың стратегиялық міндеттерін іске асыруда өз көрінісін табады.

Аймақтық агроөнеркәсіптік кешендегі инновациялық үдерістерді дамытудың ба-сым бағыттарының қатарына мыналар жатады [2]:

- кешен ұйымдарының технологиялық қайта жабдықталуы;

- ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруге, сақтауға және өңдеуге арналған энергия мен ресурстарды үнемдеу технологиялары;

- топырақ құнарлылығын молайту, олардың деградациясының барлық түрлерінің алдын алу, агроэкожүйелер мен ауыл шаруашылық ландшафттарына бейімделу технологияларын жасау;

- органикалық ауыл шаруашылық өнімдері өндірісін дамыту;

- агроөнеркәсіптік кешендегі инновацияларды ақпараттық-инфрақұрылымдық қолдаудың заманауи жүйесін құру;

- прогрессивті технологиялық құрылымдарды қалыптастыруға бағытталған республикалық және аймақтық деңгейде мемлекеттік ақпараттық саясатты және стратегияны әзірлеу;

- инновациялық негізде агроөнеркәсіптік кешеннің жұмыс істеуінің ұйымдастырушылық-экономикалық механизмін қалыптастыру;

- инновацияны арттырудағы мемлекеттік ұйымдардың рөлін күшейту;

- агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың аймақтық инновациялық бағдарламаларын әзірлеу;

- инновациялық қызмет саласында кадрларды даярлау жүйесін жетілдіру, ұйымдардың инновациялық белсенділігінің артуын және ғылыми зерттеулердің нәтижелерін коммерцияландыруды қамтамасыз ету.

Агроөнеркәсіптік кешендегі инновациялық үдерістің табысы көбіне аймақтық органдардың, ғылыми-зерттеу институттарының, университеттердің қызметіне байланысты. Аймақтарда инновациялық дамудың тиімділігін арттыру және жеделдету үшін:

- инновациялық жүйе объектілерін ауыл шаруашылық өндірісінде кеңінен қолдану негізінде инновация туралы заңнамалық және нормативтік актілерді әзірлеу;

- жаңа білімді тарату және өндірісте ғылым мен техниканың жетістіктерін дамыту арқылы ауыл шаруашылық өндірісін дамытудың тиімділігін арттыруға және ауылдағы өмірдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға көмектесетін агроөнеркәсіптік кешеннің және басқа инновациялық құрылымдардың технопарктер жүйесін қалыптастыру;

- әлеуетті инвесторларға өз капиталын облыстың агроөнеркәсіптік кешенінің тиімді инновациялық жобаларына тиімді инвестициялау мүмкіндігіне бағыттауға мүмкіндік беретін инновациялық ұсыныстарға арналған аймақтық қорларды ұйымдастырудың нормативтік-әдістемелік құжаттарын әзірлеу. Сонымен бірге, тәуекелдерді азайту үшін инвестициялық жобаларды осы қорға қосқанда, бюджеттік көздерден де, сондай-ақ облыстағы ауыл шаруашылық кәсіпорындарының аударымдары есебінен қалыптасқан инновациялық қызметті қолдаудың аймақтық қорларын құру кезінде мұқият сараптамалық бағалау жүргізу қажет.

Аймақтық заңнамалық органдар өңірлердегі инновациялық қызметті дамытуға белсенді қатысуы керек, өйткені нарықтық жағдайда инновациялық дамуды жанама ынталандыру тетік болып табылады. Сонымен қатар бірқатар нормативтік-құқықтық құжаттарды әзірлеу қажет: салықтық жеңілдіктер, ұйымдастырушылық нысандар, аймақтық АӨК инновацияларды ынталандыру тетіктері туралы және т.б. [3].

Агроөнеркәсіптік кешеннің инновациялық дамуы ауыл шаруашылығының, онымен өзара тығыз байланыстағы салалардың және АӨК-ң экономикалық механизмін жетілдіруді ұйымдастыруды, оны сапалы қайта құрылымдауды білдіреді. Ол ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу және неғұрлым кеңейтілген өндіріс технологияларын, техникалық дақылдар мен мал тұқымдарының жаңа жақсарған сорттарын, жаңа ауыл шаруашылығы машиналарын, прогрессивті экономикалық-ұйымдастыру үлгілерін, қазіргі ақпараттық технологияларды, т.б. жаңартуларды пайдалануды қамтиды. Ел экономикасында ауыл шаруашылығының рөлін оның құрылымы мен даму деңгейі көрсетеді [4] [1 сурет].

Еліміздің ауыл шаруашылығының негізгі бағыттарына мал шаруашылығынан: етті-жүнді қой шаруашылығы, етті және етті-сүтті ірі қара мал, түйе, жылқы және т.б.; өсімдік шаруашылығынан: дәнді дақылдар – бидай, күнбағыс, мақта, шашақты зығыр, мал азықтық дақылдар және жеміс-жидек, бау-бақша, т.б. жатады. Мал ша-

руашылығы азық-түлікпен қамтамасыз ету, табыс көзі, активтерді сақтау, жұмыспен қамту көзі, топырақ құнарлылығы, өмір сүруге қаражат, көлік, ауыл шаруашылығына ұмтылу, ауыл шаруашылығын әр-

тараптандыру және ауыл шаруашылығын тұрақты жүргізу сияқты ауылдық үй шаруашылықтарының әл-ауқаты үшін өте маңызды экономикалық және әлеуметтік-мәдени рөл атқарады.

Ескертпе: әдебиеттер негізінде автормен құрастырылған [қараңыз 4].

1 сурет – АӨК инфрақұрылымдық кәсіпорынның дамуының стратегиялық бағыттары

Сондықтан ауыл шаруашылығы материалдық өндірістің негізгі саласы ретінде халықты азық-түлікпен, өнеркәсіп салаларын шикізатпен, сондай-ақ еңбекке жарамды тұрғындарды жұмыспен қамтамасыз етіп отырған қоғам өміріндегі маңызды орынды иеленеді [қараңыз 4].

Шаруашылық саласында агроөнеркәсіп экологиялық тиімділік, экономикалық мақсаттылық және әлеуметтік қажеттілікті қамтамасыз ету бағытында дамып келеді. Мұндағы агроөнеркәсіптің экологиялық тиімділік бағытында дамуы алдымен республиканың табиғи аймақтарының биоклиматтық потенциалын олардың экологиялық жүйе тараптарына, агроөнеркәсіптік кешен араласқан экожүйелердің барлық элементтерінің экологиялық қауіпсіздігіне экономикалық, құқықтық және техника-технологиялық кепілдік беретін жүйелер құрумен сипатталады. Ал экономикалық мақсаттылық алдымен өзін-өзі қамтамасыз етуімен, негізгі ауыл шаруашылық дақылдары егіс көлемі құрылымның әлемдік нарық сұраныстарына сәйкестендіру болып табылады.

Агроөнеркәсіптің әлеуметтік қажеттілікті қамтамасыз ету бағыты өсімдік және мал шаруашылығындағы жеке меншіктің пайда болуын есепке ала отырып, ауылды жерлердегі әлеуметтік инфрақұрылымды дамытумен сипатталады. Дегенмен, нарықтық қатынастардың дамуы ауыл шаруашылығында жұмыссыздық, кедейліктің пайда болуына, инфрақұрылымның бастапқы уақытта әлсіз болуына әкеліп отыр. Бұл үрдіс ауыл шаруашылығы жұмыскерлерін әлеуметтік қорғаудың және оларға әлеуметтік кепілдік берудің жаңа механизмдерін дайындауды қажет етіп отыр, ол үшін ауыл шаруашылығы бәсекелестігіне жағдай

жасау, шағын және орта кәсіпкерлікті көтермелеу үшін қаржы және банктік жүйе құру дұрыс жолға қойылуы тиіс.

Агроөнеркәсіп кешендерінің дамуына шаруашылықты жүргізудің нарықтық тәсілі, табиғат жағдайының қолайлығы мен табиғи ресурстардың көптігі, ғылым мен білім әлеуетінің жеткіліктілігі, ішкі азық-түлік нарығының ауқымдылығы, экологиялық тұрғыдан қауіпсіздігі мен табиғи азық-түлік өнімдер өндіру мүмкіндігі факторлары ықпал етеді.

Шаруашылықты жүргізудің нарықтық тәсілінде агроөнеркәсіп салаларын үйлестіру, өндірісті түрлі табиғи-экономикалық аудандарда орналастыру, жергілікті табиғи-экономикалық жағдайларға бейімделген технологияларды қолдану, сақтандыру, несиелендіру, ауыл шаруашылығы өндірісінен тыс табыс көздерін іздестіру, сондай-ақ кешенге кіретін кәсіпорындар формаларының әртүрлілігін, еңбекшілердің өндірісте, еңбек ұжымдарында мемлекеттік басқару үрдісіне жан-жақты қатысуына мүмкіндігін көрсетеді.

Еліміздің табиғат жағдайы мен табиғи ресурстары агроөнеркәсіп кешендерінің дамуында маңызды рөл атқарады. Мұндағы климаттық жағдай мен өсімдік өсіретін топырақ бетінің әртүрлілігі, температураның тиімді жиынтығы, ауыл шаруашылығының барлық дақылдарын, дәнді дақылдан бастап жүзім және мақта өсіруге дейін мүмкіндігі, жер аумағының көп бөлігі егіншілікпен айналысуға қолайлығы, жер аумағының топырақ бетінің ерекшелігі (қою қоңыр топырақ, қоңыр топырақ және ашық қоңыр топырақ, құба құмды топырақ, сұр топырақ және таулы сілтілі қара топырақты

болып келуі) агроөнеркәсіп өндірісін дамытудың алғышарты болып табылады [5].

Қазіргі кезеңде ғылым мен техника жетістіктерін енгізу жолымен және инновациялық үдерістерді дамыту негізінде аграрлы саладағы созылып кеткен дағдарыстан шығу мүмкін болады. Сондықтан да бұл саладағы инновациялық қызмет тиімді ұйымдастырылған кезде ғана күткен нәтижелерді береді және дүниежүзілік бірлестік тәжірибесі бұл қызметтің, негізінен, инновациялар аймақтық қажеттіліктерге бағытталғанда нәтижелі болатыны анықталды.

Аймақтағы ауыл шаруашылығы саласында инновациялық үдерістің дамуына ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді қаржыландырудың жеткіліксіздігі, ғылыми ұйымдардың материалды-техникалық базасының әлсіздігі, ғылым мен өндірістің өзара ықпалдасу және әрекеттесу деңгейінің төмендігі; ақпараттық және сервистік ғылыми қызметтердің дамымағандығы сияқты өзекті мәселелер кері әсерін тигізіп келеді.

Дамыған шет елдердің тәжірибесіне еліктеу, әдетте, ұлттық экономиканың дамуында жақсы нәтижелер бермейді. Бұдан басқа, инновациялық қызметті жүзеге асырудың дәстүрлі тәсілдері елеулі инвестицияларды қажет етеді. Тәжірибеде жоспарлы экономикаға тән және бірыңғай ғылыми-техникалық саясатты сақтау мақсатынан туындаған елдегі инновациялық қызметті орталықтандырып, ұйымдастыру тиімсіз болды.

Қазақстан үшін инновациялық қызметті ұйымдастырудың ең қолайлысы: аймақтық ерекшеліктерге және инвестициялау тиімділігін бір мезгілде көтерумен капитал сыйымдылықты елеулі төмендетуге мүмкіндік беретін инновацияларға қажеттіліктерді бағыттау болып табылады. Инновациялық қызметтің негізгі басымдықтарының бірі жергілікті әлеует пен ғылыми сыйымды өндірістерді одан әрі дамыту үшін ішкі аймақтық мәселелерді шешу, аймақтардың әлеуметтік және өндірістік инфрақұрылымдарының жұмыс істеуінің тиімділік деңгейін көтеру болды [6].

Экономиканың аграрлық секторындағы бұл бағыт стратегиялық аспектіде негізгі буын болып табылады, ол өз кезегінде ауыл шаруашылығын дамытудағы бірқатар мәселелердің шешімін анықтап, тұрақты экономикалық өсімге қол жеткізуге, ішкі және әлемдік нарықта отандық ауыл шаруашылығы өндірістерінің бәсекелестікке қабілеттілігін арттырады [7].

Агроөнеркәсіп кешендерінің дамуындағы ғылым мен білім әлеуетінің жеткілікті

факторы тікелей ғылыми-техникалық прогреспен байланысты. Ол ғылым мен техника жетістіктерін игеру арқылы кеңейтілген ұдайы өндірісті жүргізуге мүмкіндік беретін инновациялық үдерістерге негізделеді. Инновациялық үдерістерді игеру сапалы білім беру мен мамандар дайындауды жетілдіруді қажет етеді. Себебі, агроөнеркәсіп кешендерінің дамуындағы ғылым мен білім әлеуетін күшейтпейінше ауыл шаруашылығы өндірісіне озық үлгідегі, ресурс үнемдеуші технологияларды өндіру мүмкін емес.

Ғылым мен білім әлеуетінің жеткіліктілігі инновацияға негізделген білім беруге, инновациялық инфрақұрылым жасауға, жаңаша ойлауға қабілетті кадрлар дайындауға, инновациялық ұжымдық мәдениет қалыптастыруға, білім мен ғылымды басқарудың заманауи жүйесін жасауға қол жеткізеді. Ал ішкі азық-түлік нарығының ауқымдылығына келетін болсақ агроөнеркәсіп кешенін жаңарту үшін өндірілетін өнім сапасын жақсартып, көлемін арттыру арқылы экспорттық әлеуетті күшейту қажет.

Аймақтарға қатысты өндірістің үлес салмағымен және жеке аумақтардың біркелкісіз экономикалық дамудың түрлі себептерімен шартталады. Аймақтардың инновациялық қызметін басқарудың негізін мемлекеттік реттеу мен қолдау құрайды [8].

Бәсекеге қабілетті елдер агроөнеркәсіп кешенінің тиімділігін арттыру арқылы халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету, олардың денсаулығын жақсарту, генофонддың күшейту мәселелеріне ерекше назар аударуда, яғни «Сапалы, зиянсыз тамақ – мықты денсаулықтың кепілі» деген қағида күн тәртібінен түскен емес. Осыған орай Қазақстанда тамақ өнімдерінің сапасы мен пайдасын тексеру мәселелерін шешу қарастырылуда.

Жоғарыда аталған агроөнеркәсіп кешендерінің дамуына ықпал етуші факторлардың ішінде аграрлық саланы экологиялық тұрғыдан қауіпсіздігін тұрақтандыру мен табиғи азық-түлік өнімдер өндіру мүмкіндігі факторының маңызы зор. Бұл ауқымды міндетті орындау барысында мемлекет қазіргі кездегі климаттың өзгеріске ұшырауы, ауыл шаруашылығы жерлерінің шөлге айналуы, қоршаған ортаны қорғау, азық-түлік қауіпсіздігі, ауызсудың азақой мәселелеріне қатысты халықаралық бағдарламаларды жүзеге асыруда. Әлемнің дамыған елдерінде соңғы онжылдықта өндірісті қарқынды дамытумен қоса, экологиялық таза тағам өнімдерін тұтынуға бетбұрыс ерекше. Экологиялық таза өнім

ретінде таза аумақта, ешбір минералдық тыңайтқыштар мен қоспаларды қолданбай, басқа да техногендік әсерлерсіз өсірілген өнім танылады. АӨК-нің қарқынды дамыту

ауыл шаруашылығына инновациялық технологияларды енгізу үдерістерімен тығыз байланысты [9] [2 сурет].

Ескертпе: әдебиеттер негізінде автормен құрастырылған
2 сурет – Ауыл шаруашылығындағы инновациялардың топтары [қараңыз 9]

Бұлардың қатарында топырақ құнарлылығының жағдайын бағалау шаралары, фермерлікпен айналысатындарға ұсыныстар беру, инновацияларды өндіріске енгізу туралы кеңестер айту, саладағы мүмкіндіктер мен әзірлемелер туралы дер кезінде ақпараттандыру бар.

Ол үшін еліміздегі аграрлық саясат еңбек өнімділігін түбегейлі арттыруға және өңделген өнімнің экспортын ұлғайтуға бағытталуы керек. Шикізатты қайта өңдеуді қамтамасыз етіп, әлемдік нарықтарға жоғары сапалы дайын өніммен шығуымыз қажет. Жаңа технологиялар мен бизнес-модельдерді енгізу, агроөнеркәсіп кешенінің ғылымға негізделуін арттыру арқылы шаруашылықтарды кооперациялау қажеттігін күшейтеді.

Қазіргі кезде еліміздегі агроөндірушілердің техникалық-технологиялық, ғылыми, басқарушылық деңгейі дамыған елдердегі өнімділік деңгейіне жетпейді. Батыстағы

бәсекелес елдердің еңбек өнімділігін өз ауыл шаруашылығымыздағы еңбек өнімділігімен салыстыратын болсақ біз тағы да артта қалғанбыз. Сондықтан, агроөнеркәсіп саласына инновацияларды шикізаттан бастап басқару жүйесіне дейін жоспарлы, кешенді енгізуді жеделдетуіміз керек.

Еліміздегі аграрлық саясат аз шығын жұмсап, мол өнім алу үшін жұмыс істеген кезде ғана экспорт көлемі еселеніп қазақстандық өнім экологиялық тазалығымен, айрықша сапасымен ерекшеленіп, нарықта бәсекеге қабілеттілігі артады. Бұл ретте ең алдымен агроөнеркәсіп кешенінің қайта өңдейтін кәсіпорындарын дамыту көкейкесті мәселе. Агроөнеркәсіп кешенін дамыту мақсатында отандық және шетелдік компанияларды осы салаға инвестиция салуға ынталандыру керек.

Ауыл шаруашылығына ғылыми негізделген технологияларды тарта отырып, еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін нығайтуға

және ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспорттық әлеуетін ұлғайтуға мүмкіндік мол. Агроөнеркәсіп кешенін инновациялық технологиялармен дамыту заман талабы, сондықтан бұл жолда нақты шешімдер жасай отырып, еліміздің аграрлық саласын заманауи технологияларды қолдану арқылы дамытуымыз қажет [қараңыз 9].

Жоғарыда аталған инновациялық шараларды біртіндеп, жоспарға кешенді енгізу нәтижесінде еліміздің агроөнеркәсібі табысты салаға айналатыны сөзсіз. Қазақстандағы ауыл шаруашылығындағы инновациялық қызметтің өзіндік ерекшеліктері төмендегідей [10]:

* біріншіден, басқа салалармен салыстыратын болсақ, ауыл шаруашылығындағы түпкі ақырғы өнім – азық-түлік. Яғни, барлық инновацияларды пайдалану тек қана экономикалық пайдаға ғана бағытталмауы керек, тұтынушылардың денсаулығын қамтамасыз ету мәселесі бірінші кезекте болуы керек. Өнімдердің сапасы экспертизалық тексерілуден өткізіліп, тұтынушылардың денсаулығына зиян келтірмеуі керек;

* екіншіден, ауыл шаруашылығы саласына инновацияларды енгізудің уақытпен байланысты ерекшеліктері бар. Ауыл шаруашылығы өнімдерін өсірудің уақыттарына сай келеді. Бұл кезең бірнеше айға созылады және инновацияларды қайтадан «сынақтан өткізу» үшін келесі жылды күтуге тура келеді, ал бұл инновациялардың экономикалық тиімділігін бағалау уақытының ұзаққа созылуына әкеледі. Мысалы, өсімдік және мал шаруашылығы салаларында бір кезеңнің ұзақтығы бір жылға созылады. Ал, жеміс шаруашылығында инновациялардың тиімділігін бағалауға 5-10 жыл керек;

* үшінші ерекшелік инновациялардың қайтарымдылығының ұзақтығымен байланысты және осы инновациялардың дамуына кедергі келтіретін негізгі факторлардың бірі;

* төртіншіден, ауыл шаруашылығы өнімдерінің алуан түрлілігі. Шағын немесе орташа кәсіпорындар әр түрлі ассортиментті өнімдерді өндіріп, сұранысты қанағаттандыруда және өздерін нарықтық ауытқулардан сақтану үшін тәуекелдерін азайтуда. Сол себепті инновациялық технологияларды әзірлеуде кең көлемде қолданылатын, әр түрлі өндірушілерге тиімді болатын факторларды есепке алу қажет;

* бесіншіден, дақылдардың өнімділігі мен өндіріс технологиясы ауа райының және табиғи жағдайлардың алдын ала болжанбайтын факторларына тәуелді. Бұл ретте табиғи жағдайларға қарамай өсетін

мықты сорттар мен тұқымдарды шығару – инновациялық дамудың ең қажетті бағыттарының бірі;

* алтыншы ерекшелік – өсімдіктер мен жануарлардың әр түрлі территориядағы табиғи жағдайларға бейімделу қажеттілігі. Еліміздің кең байтақ болуына қарай табиғи климаттық жағдайлар да әр түрлі. Инновацияларды әзірлеу кезінде жергілікті климаттық жағдайларды есепке алу керек. Ауыл шаруашылығына инновацияларды енгізу механизмін жетілдіріп, мемлекеттік саясат агроөнеркәсіп кешенінде инновацияларды ынталандыратын болуы керек;

* жетіншіден, еліміздің территориясының ауқымының кең болуына орай ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының көпшілігі де бір-бірінен өте алыс орналасқан. Енгізілетін технологияға өте көп қаражат керек болса, оны бірнеше ірі кәсіпорындардың бірігіп алып, қолдануына алыс орналасуы кедергі болады. Шағын кәсіпорындарда мамандандырылу аясы кең болуына сай, олар арнайы мамандандырылған техниканы алуға қаржылары жетпей, тиімділігі аз әмбебап техниканы пайдалануға мәжбүр;

* сегізіншіден, агроөнеркәсіп саласындағы мамандарды дайындау деңгейінің төменділігі. Инновацияларды енгізуде мамандардың кәсіби біліктілігі төмен болса, енгізілген тиімді инновациялардың өзі де ешқандай нәтиже бермейді. Сондықтан қызметкерлерді дайындау және оқытып, білімін жетілдіру үдерістеріне аса зор мән беру керек;

* тоғызыншыдан, агроөнеркәсіп саласындағы инновациялық қызметтің тағы бір ерекшелігі көптеген кәсіпорындар арасында бір-бірлерімен байланыс, қарым-қатынас нашар дамыған. Бұл тек қана ауыл шаруашылығын өндірушілер емес, ауыл шаруашылығы машиналарын шығару, тыңайтқыштар өндіру, өсімдіктердің элиталы сорттары мен малдардың асыл тұқымын шығарумен айналысатын, яғни ауыл шаруашылығы салаларына инновациялық өнім шығаратын көптеген кәсіпорындар арасында кездеседі.

АӨК саласындағы инновациялық саясат – агроөнеркәсіп өндірісінде инновациялық қызметті дамытуға бағытталған мемлекеттің аграрлық саясатының бір бөлігі, ол саланың инновациялық дамуын қалыптастырып жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Агроөнеркәсіп саласының инновациялық ахуалы – агроөнеркәсіп өндірісінде инновациялық қызметті жүзеге асыруға қажетті материалдық, қаржылық, интел-

лектуалды, ғылыми-техникалық және басқа да түрлі ресурстардың жиынтығы. Аграрлық саласының инновациялық дамуы ұлттық экономиканың әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі факторларының бірі. Ал, ауыл шаруашылығындағы инновациялық қызмет – бұл ғылыми-зерттеулер мен тәжірибелік әзірлемелерді қолдана отырып жаңа немесе жақсартылған (жетілдірілген) ауыл шаруашылығы өнімдерін және түрлі технологияларды дамыту.

Аграрлық өндірістің тиімділігін жоғарылатып, инновацияларды енгізу негізінде агроөнеркәсіп кешенінің бәсекеге қабілеттілік деңгейін жоғарылату негізгі үш элементтердің: білім мен ғылымның және өндірістің тығыз интеграциялық қарым-

қатынасын орнату арқылы дамуы керек. Бұл үшін ең алдымен: ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының озық технологиялар мен техникаларға деген сұраныстарын зерделеу; аграрлық өндіріс саласына мамандарды дайындауда ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің кадрларға қажеттіліктерін ескеру; шетелдерден технологиялар трансфертін алу мақсатында әлеуетті әріптестерді тауып, бірлесе қызмет атқару; білім мен өндірісті интеграциялап, ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін білім бағдарламаларын дайындауға қатысты жұмыстарын жүзеге асыру керек.

Ауыл шаруашылығын дамыту ғылым мен өндірістің бірігіп дамуы нәтижесінде табысты болады [3 сурет].

Ескертпе: әдебиеттер негізінде автормен құрастырылған [10]

3 сурет – Ауыл шаруашылығын қарқынды ілгерілету бағыттары

Аграрлық саладағы инновациялық мемлекеттік реттеуді жетілдіру мақсатында ғылым мен білімді дамытуға ерекше назар аударып, жаңаша әдістерді қолданып, ғылым, білім мен өндірістің арасындағы байланысты қамтамасыз ететін іс-шаралар жүзеге асырылуы керек. Аталған мәселелер ауыл шаруашылығын ілгерілету мен жаңғыртудағы негізгі міндеттердің қатарында болуы абзал [11].

Ауыл шаруашылығының және оған қызмет ететін салалардың теңбе-тең пропорционалды дамуы, түпкі жоғарғы нәтижеге жету үшін халық шаруашылығының барлық бөлімдерін басқаруды жетілдіру азық-түлік нарығын толықтырудың маңызды шаралары болып келеді. Ауыл шаруашылығының материалдық-техникалық негізін құру, яғни оны нарықтық қатынастарға көшіру, аграрлық өнеркәсіптік интегра-

циясына алдын-ала материалдық жағдай жасау т.б.

Аймақтың материалдық-техникалық негізі, оның инфрақұрылымының деңгейі және ауыл тауар өндірушілеріне толық қызмет көрсету әзірше төменгі сатыда тұр. Негізгі өндірістік қорлар әбден тозған, өлшеп орайтын жабдықтардың жоқтығы және әдістің тапшылығы ауыл шаруашылық өнімдерінің төмен дәрежеде тауарлық дайындығына себеп болып отыр. Ауыл шаруашылығында өте көп инвестицияны қажет ететін аяқталмаған өндірістердің көлемі көп. Сонымен қатар, ауылдық тауар өндірушілердің ауыл шаруашылық кәсіпорындарының қаржы-экономикалық тұрақсыздықтарынан өндірісті кеңейтуге, жаңғыртуға және техникалық қаруландыруға өз қаржылары жоққа тән.

Сонымен ауыл шаруашылық өнімдерін өндірушілер қажетті материалдық-техникалық және басқа ресурстарды жақын және алыс шетелдерден мынадай негіздерде алуға болады [қараңыз 11]:

- лизинг бойынша, яғни лизинг компанияларынан қажетті машиналарды, жабдықтарды және басқаға өндірістік құралдарды көп жылдарға жалдау;
- консигнация арқылы, яғни делдал сауда мекемелерінен жабдықтар сатып алу;
- форвард-фьюгер келісімдер жасау арқылы, яғни шарт негізінде биржадан тыс қысқа мерзімді валюттік келісімдер немесе биржаның өзінде саудаласқан кездегі бекітілген баға бойынша қысқа мерзімді

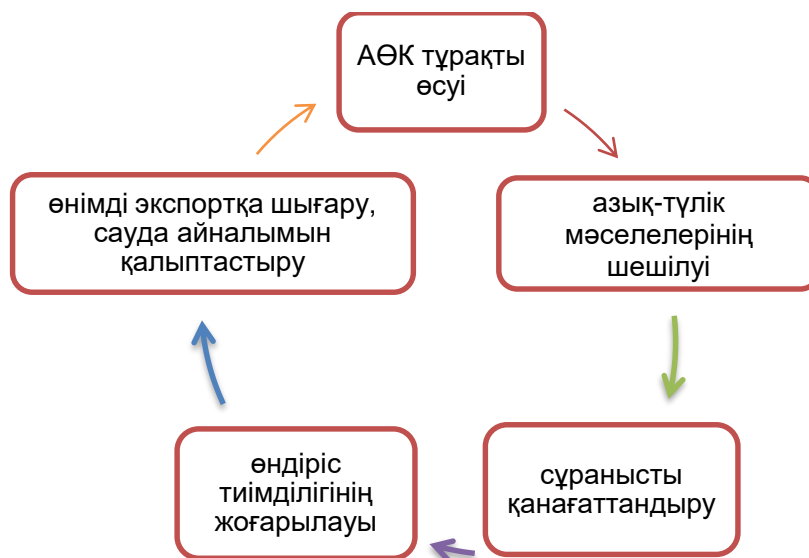
келісімдер және кепіл операциялар арқылы келісімдер жасау;

- бартер арқылы, яғни экспорт-импорт келісімге келген кәсіпорындар арасындағы тікелей тауарлар айырбастау.

Экономиканың алдында тұрған мәселелердің шешімі, соның ішінде агро-өнеркәсіп кешені, сапалы тұрақты дамудың жаңа кезеңіне өту, экономиканың үдемелі даму мәселелерін шешуге, ішкі нарықты сапалы отандық өніммен толықтыруға мүмкіндік беретін, елдің азықтық қауіпсіздігіне кепілдік беретін, қазақстандық өнімнің сыртқы және ішкі нарықта бәсекелестік басымдығын күшейтуге мүмкіндік беретін инновациялық-бағдарлы дамуының нәтижесінде іске асуы мүмкін [12].

Экономиканы мемлекеттік реттеу бағытын зерттеген көптеген ғалымдардың пайымдауынша АӨК-нің аймақтық дамуын мемлекеттік реттеу экономикалық маңызы бар мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Оны төмендегі суретте көрсетілген сызбадан байқай аламыз.

Экономиканың аграрлық секторды дамытудағы мемлекеттік реттеудің мақсаты ауыл қызметкерлері мен олардың отбасы мүшелерінің қолайлы өмір сүру жағдайы бар ауылдық аумақтар әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымының қызмет етуі негізінде ішкі және сыртқы нарықты бәсекеге қабілетті сапалы тауарлармен қамтамасыз ететін орнықты және тиімді ауыл шаруашылығын қалыптастыру болып табылады [4 сурет].

Ескертпе: әдебиеттер негізінде автормен құрастырылған [қараңыз 12]

4 сурет – Аймақтарда агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу үдерісі

Аграрлық сектордың дамуын мемлекеттік реттеу барысында аймақтық даму аспектілері ерекше маңызға ие. Себебі, аграрлық сектор климаттық жағдайларға тәуелді болғандықтан әр елді мекеннің экономикалық жағдайы, даму перспективалары, аграрлық сектордың басым бағыттарымен қатар климаттық жағдайы ескеріле отырып мемлекеттік реттеу жүргізіледі [13].

Инновациялық шешімдер қабылдап және енгізуде міндетті түрде есепке алынуы керек. Өндірістің негізгі құралы ретінде жерді және биологиялық қорларды пайдаланумен байланысты салалардағы өндірудің ерекше сипаты ауыл шаруашылықтағы инновацияның тиімділігін бағалау екі жақты тәсілді қолдану керек. Тиімділіктің жалпы белгісі аз шығын шығарып көп өнім алу бұл жерді ерекше табиғи-биологиялық жүйе ретінде тиімді пайдаланумен үйлесу керек.

Ауыл шаруашылығы өндірісінің негізгі шарты АӨК-нің басқа салаларында қалыптасатынын есепке ала отырып, инновациялық жүйенің біртұтас жүйесін жасау керек. Инновациялық іс-әрекеттің отандық және шетелдік тәжірибелерді жалпылау инновацияның АӨК кәсіпорны деңгейінде бағыты әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастыру-экономикалық және техника-экономикалық болып табылады. Біз әлеуметтік-экономикалық инновацияға артықшылық береміз. Инновациялық арттықшылықтармен қоса инновацияның тиімділігін жаңашылдықты енгізудің өлшеміне, түріне және әдісіне тәуелді. Осыған байланысты инновациялық үрдіс жүйелі сипатқа ие болуы керек.

Халық шаруашылығының басқа да салаларында агроөндірістік интеграцияны дамытуға, өндіріске ғылыми техникалық жетістіктерді ендіруге, сонымен қатар жер, еңбек және материалдық ресурстар, тауар айналымындағы шығындарды төмендетудің тиімді жолдарын айқындауға мүмкіндік береді. Осы нысан республиканың жеке аймақтарында ішкі және сыртқы нарықты зерделеуде маркетингтік қызметті кеңінен дамыту үшін ерекше ықпалға ие.

Агроөнеркәсіптік кешен құрамында үш негізгі аумағы бар күрделі көп салалы өндірістік-экономикалық жүйені білдіреді [14].

Бірінші аумаққа АӨК өндіріс құрал-жабдықтарымен қамтамасыз ететін өнеркәсіп салалары кіреді: тракторлық және ауыл шаруашылық машина құрылысы, азық-түлік және жеңіл өнеркәсіп үшін машина жасау, минаралды тыңайтқыш-

тарды және қорғаудың химиялық құралдарын өндіру, құрал-жабдықтарды және техниканы жөндеу, құрылыс. Кешеннің бірінші аумағы негізінен ауыл шаруашылығында да, сонымен қатар АӨК басқа салаларында да өндірістің индустрияландыру және интенсификациялау мүмкіндіктерін анықтайды.

Екінші аумақ ауыл шаруашылығын қамтиды және барлық агроөнеркәсіптік кешеннің орталық буыны болып табылады.

Үшінші аумаққа ауыл шаруашылық шикізатты тасымалдауды, сақтауды, қайта өңдеуді дайындауды, сонымен қатар соңғы өнімді сатуды қамтамасыз ететін салалар мен кәсіпорындардың жиынтығын қамтиды. Бұл аумаққа азық-түлік өнеркәсібі (азық-түлік, сүт және ет), жеңіл өнеркәсібі (тоқыма, тері-жүн, аяқ киім), құрама жем өнеркәсібі, дайындау және сауда ұйымдары.

Қазақстанның агроөнеркәсіп кешені ауыл шаруашылық мамандануына ие. Кеңес кезеңінде республикада жалпы одақтық еңбек бөлінісінде елдің басқа өңірлерін дөңді дақылдар мен мал шаруашылығы өнімдерімен қамтамасыз еткен өндірушінің рөлінде болған. Елдің үлесіне күшті және қатты сортты бидай дайындамаларының жалпы көлемінің сегізден бір бөлігі тиген. Қазақстан аумағында табиғи-климаттық және экономикалық жағдайлардың әртүрлілігі одақтық және жергілікті маңызы бар азық-түлік өнімдерінің кең ассортиментін өндірудің алғышарттары жасалған болатын [15].

АӨК қарқынды дамуының басты шарттарының бірі оның үш аумағының барлығының теңестірілуі болып табылады: олардың соңғы өнім құнына салатын салымдары бойынша пайда болатын теңсіздіктер туралы айтуға болады.

АӨК инновациялық дамуын ұйымдық-экономикалық қамтамасыз етудің маңызды аспектісі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының инновациялық белсенділігінің сандық көрінісі және инновациялық қызметтің экономикалық тиімділігін айқындау болып табылады.

Қорытынды. Аграрлық саладағы инновациялық үрдіс қазіргі жағдайда ерекше мәнге ие болып отыр. Сондықтан да, отандық АӨК-нің дамытудың инновациялық жолына көшуі инновациялық түрлендірулерсіз мүмкін емес, демек:

1. Техника-технологиялық күйін есепке ала отырып, түбегейлі түрлендіруге бастапқы инновацияны қолдану керек. Бұл еліміздің отандық АӨК-нің осы уақытқа дейінгі басымдық танытқан рөлі өндірістік үрдістерді ішінара механикаландыру, ауыл

шаруашылығы өнімдерінің көптеген түрлерін өндіруде қол еңбегін пайдалану, ақпараттану мен автоматтандыру мүлдем болмаған жағдайда табиғи-климаттық потенциалды экстенсивті қолдану болып табылады.

Бұл жағдайларда агроөнеркәсіптік кешенде өндіріс үрдісін іске қосу үшін инновацияны жетілдіру жеткілікті емес. Қолда бар технологиялық жүйелерді жаңарту техника-технологиялық артта қалуды консервациялауға, отандық кәсіпорындардың ішкі және әлемдік сауда-саттық нарығындағы бәсекелестік қабілетінің төмендеуіне әкеп соғар еді.

2. Еліміздегі ғылыми жаңашылдықтағы АӨК саласын объективті бағалау техникалардың сапасы мен өнімділігі шет мемлекеттің баламаларынан артта екені белгілі және саланың технологиялық ұмтылысын толықтай қамтамасыз ете алмайды. Демек инновациялық жаңарудың алғашқы кезеңінде шетелдік технологиялық жаңашылдықтарды белсенді түрде пайдалану керек.

3. АӨК өндірісінің инновациялық жаңаруы олардың мамандануы, жер қыртысы және табиғи-климаттық шарттарды есепке ала отырып аймақ бойынша дифференцияланған кешенді тәсілді жүзеге асыруды білдіреді.

4. АӨК алдында тұрған жаңа технологияны енгізу, мәселелерді кешенді түрде шешу инновациялық жаңаруды қабылдай алатын кәсіпорынның жаңа ұйымдасқан құқықтық түрін іздеу ықтималдығынан айналып өте алмайды. Осыған байланысты қазіргі кезеңдегі агроөнеркәсіптік өндірістің дамуының алдыңғы қатардағы бағыты банктік және өндірістік капиталды тартатын интегралданған құрылымдардың алуан түрінің құрылуы болып табылады.

Қорытындылайтын болсақ, АӨК-нің инновациялық дамуының базисті үздік стратегиясын жүзеге асыру инвестициялық салымдардың көп мөлшерінің жинақталуына байланысты. Бұл мемлекеттік қорлар мен кәсіпкерлік құрылымның орынды үйлесімін білдіреді.

Әдебиеттер тізімі

[1] Молдакенова, Е.К. Ways of development of the system of the regional aspect of managing innovative processes in the APC / Е.К. Молдакенова, К.К. Baygabulova, В.Т. Онаева // National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2018. – Vol. 6, Issue 332. – P. 203-209.

[2] Есполов, Т.И. Табиғатты пайдалану экономикасы / Т.И. Есполов, О.А. Абралиев, – Алматы: «Айтұмар», 2006. – 256 б.

[3] Назаренко, В.И. Россия и зарубежные страны: модели аграрной политики / В.И. Назаренко. – М.: Памятники исторической мысли, 2008. – 474 с.

[4] Мамай, О.В. Аймақ экономикасының аграрлық секторын инновациялық дамытудың әдіснамалық негіздері: монография / О.В. Мамай.- Самара: Самарский государственный аграрный университет, 2009. – 112 б.

[5] Соламатин, В.А. Инновационные процессы в АПК: сущность и направления развития/ В.А. Соламатин//Теория и практика общественного развития.-2011.-№8.-С.295-299.

[6] Ыдырыс, С.С. Аграрлық саладағы инновациялық қызметті басқарудың аймақтық аспектілері /, С.С. Ыдырыс, Ж.О. Тохаева // Аграрлық нарық проблемалары, теоретикалық және ғылыми практикалық журнал. – 2018. – №3. – Б. 91-98.

[7] Молдакенова, Е.К. Агроөнеркәсіп кешенінің инновациялық дамуы: мемлекеттік ретте // Инновационные подходы и технологии для повышения эффективности производства в условиях глобальной конкуренции: Матер.Междунар. науч.-практ. конф., посв. памяти Е.Т. Тулеуова. – Семей: Государственный университет им. Шакарима, 2016.- С. 493-496.

[8] Коженко, Я.В.. Современные тренды инновационного развития экономики / Я.В. Коженко, А.В. Катаев, Т.М. Катаева.– Уфа: ОМЕГА САЙНС, 2016. – 108 с.

[9] Алтухов, А.И. Инновационная деятельность – стратегическое направление развития аграрной сферы экономики / А.И. Алтухов // Прикладные экономические исследования. – 2016. – №3. – С. 19-25.

[10] Ушачев, И.Г. Трубилина И.Т., Оглоблина Е.С., Санду И.С. Инновационная деятельность в агропромышленном комплексе России/И.Г. Ушачев, И.Т. Трубилина, Е.С. Оглоблина, И.С. Санду.- М.: Колос, 2007.- 280 с.

[11] Тлесова, А.Б. Қазақстанның аграрлық саласы: инновациялық даму / А.Б. Тлесова, С.Ч. Примбетова, Ш.М. Кантарбаева // Проблемы агрорынка.– 2018.– №2.–Б. 34-43.

[12] Молдакенова, Е.К. Қазақстанда агроөнеркәсіптік кешеннің даму заңдылықтары / Е.К. Молдакенова // Тұран университетінің Хабаршысы. – 2016. – №2(70). – Б. 235-239.

[13] Есполов, Т.И. Методическая рекомендация по развитию технико-технологического обеспечения АПК Казахстана на период до 2020 г. / Т.И. Есполов, М.К. Калиаскаров, К.А. Ахметов, Р.А. Асаев, С.А. Кешуов, А.С. Усманов. - Алматы: Айтұмар, 2017. - 114 с.

[14] Moldakenova E.K. Innovative strategy of agricultural industry development of the Republic of Kazakhstan /Е.К. Moldakenova, B.S. Tolysbaev, V.I. Suslov// Karagandy Memle-

University of Khabarshys. - 2017. - No. 4 (88). - P. 145-151.

[15] Григорук, В.В. Экономические и социальные проблемы производителей и потребителей органического продовольствия / В.В. Григорук // Проблемы агрорынка. – 2017. – № 3. – С. 7-13.

References

[1] Moldakenova, E.K., Baygabulova K.K. & Onaeva B.T. (2018). Ways of development of the system of the regional aspect of managing innovative processes in the APC., National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, 6, 332, 203-209.

[2] Espolov, T.I., Abraliev, O.A. (2006). Tabigatty paidalanu ekonomikasy [Economics of Nature Management]. Almaty: «Aitumar», 206 p. [in Kazakh]

[3] Nazarenko, V.I. (2008). Rossiya i zaru-bezhnye strany: modeli agrarnoi politiki [Russia and Foreign Countries: Models of Agrarian Policy]. Moskva: Pamyatniki istoricheskoi mysli, 474 p. [in Russian]

[4] Mamay O.V. (2009). Aimag ekonomikasynyn agrarlyk sektoryn innovatsiyalyk damytudyn adisnamalyk negizderi: monografiya [Methodological bases of innovative development of the agrarian sector of the region's economy: monograph]. Samara: Sa-marskii gosudarstvennyi agrarnyi universitet. 112 p. [in Kazakh]

[5] Solamatin, V.A. (2011). Innovatsionnye protsessy v APK: sushchnost' i napravleniya razvitiya [Innovative processes in the agro-industrial complex: the essence and directions of development]. *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya - Theory and practice of social development*, 8, 295-299 [in Russian]

[6] Ydyrys, S.S., Tokhaeva, Zh.O. (2018). Agrarlyk saladagy innovatsiyalyk kyzmetti baskarudyn aimaktyk aspektleri [Aspects of management of innovative activity in the agrarian sector]. *Agrarlyk naryk problemalary, teoriyalyk zhane gylymi-praktikalyk jurnal- Agrarian market problems, theoretical and scientific-practical journal*, 3, 91-98 [in Kazakh]

[7] Moldakenova, E.K. Agroonerkasip keshenin innovatsiyalyk damuy: memlekettik rette//Innovatsionnye podkhody i tekhnologii dlya povysheniya effektivnosti proizvodstva v usloviyakh global'noi konkurentsii [Innovative development of agro-industrial complex: in the state order // Innovative approaches and

technologies to increase the efficiency of production in the conditions of global competition]. *Mezhdunar. nauch.-prakt.konf.-Materials of the Intern. Scientific-practical conf. Semey*, 2016, pp. 493-496 [in Kazakh]

[8] Kozhenko, Ya.V., Kataev, A.V., Kataeva T.M. (2016). Sovremennye trendy innovatsionnogo razvitiya ekonomiki [Modern trends of innovative development of the economy]. Ufa: OMEGA SIGNS, 108 p. [in Russian]

[9] Altukhov, A.I. (2016). Innovatsionnaya deyatel'nost' – strategicheskoe napravlenie razvitiya agrarnoi sfery ekonomiki [Innovative activity - a strategic direction of development of the agrarian sector of the economy]. *Prikladnye ekonomicheskie issledovaniya - Applied economic research*, 3, 19-25 [in Russian]

[10] Ushacheva, I.G., Trubilina, I.T., Ogloblina, E.S. & Sandu I.S. (2007). Innovatsionnaya deyatel'nost' v agropromyshlennom komplekse Rossii [Innovative activity in the agro-industrial complex of Russia]. Moskva: Kolos, 280 p. [in Russian]

[11] Tlesova, A.B., Primbetova, S.Ch. & Kantarbaeva, Sh.M. (2018). Kazakhstannyn agrarlyk salasy: innovatsiyalyk damu [Agrarian sector of Kazakhstan: innovative development]. *Problemy agrorynka-Problems of AgriMarket*, 2, 34-43 [in Kazakh]

[12] Moldakenova, E.K. (2016). Kazakstanda agroonerkasiptik keshennin damu zandylyktary [Principles of development the AIC of Kazakhstan]. *Turan University Habarshysy-Bulletin of Turan University*, 2 (70), 235-239 [in Kazakh]

[13] Espolov, T.I., Kaliaskarov M.K., Akhmetov K.A., Asaev R.A., Keshuov S.A. & Usmanov A.S. (2017). Metodicheskaya rekomendatsiya po razvitiyu tekhniko-tekhnologicheskogo obespecheniya APK Kazakhstana na period do 2020 g. [Methodical recommendations on the development of technical and technological support of the APC of Kazakhstan for the period up to 2020]. Almaty: Aitumar, 114 p. [in Russian]

[14] Moldakenova, E.K., Tolysbaev, B.S. & Suslov, V.I. Innovative strategy of agricultural industry development of the Republic of Kazakhstan. *Vestnik Karagandinskogo Gosudarstvennogo Universiteta-Biletin of Karaganda State University*, 4 (88), 145-151 [in Russian]

[15] Grigoruk, V.V. (2017). Ekonomicheskie i sotsial'nye problemy proizvoditelei i potrebitelei organicheskogo prodovol'stviya [Economic and social problems of producers and consumers of organic food]. *Problemy agrorynka-Problems of AgriMarket*, 3, 7-13 [in Russian]

Авторлар туралы ақпарат:

Бакирбекова Айгуль Макулбекқызы – **негізгі автор**; экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор; «Экономика» кафедрасының профессоры м.а.; Х. Досмухамедов атындағы Атырау университеті, 060000 Студенттер көш., 1, Атырау қ., Қазақстан; e-mail: aigul_bakirbek@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0981-8306>.

Молдакенова Еркежан Коксегеновна; Ph.D докторы; «Менеджмент» кафедрасының доцент м.а.; Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті; 010000 Сатпаев көш., 2, НұрСұлтан қ., Қазақстан; e-mail: erke_totai_77@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4753-2672>.

Утегенова Жұлдыз Сайрановна; Ph.D докторы; «Бизнес и услуг» кафедрасының аға оқытушысы; Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті; 020000 Ауелбекова көш., 38, Көкшетау қ., Қазақстан; e-mail: juldyz_kokshe@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4596-6645>

Information about authors:

Bakirbekova Aigul Makulbekkyzy – **The main author**; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Acting Professor of the Department of Economic; Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, 060000 Stychencheskaya str.,1, Atyrau, Kazakhstan; e-mail: aigul_bakirbek@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0981-8306>

Moldakenova Erkezhan Koksegenovna; Ph.D; Acting Associate Professor of the Department of Management; L.N. Gumilyov Eurasian National University; 010000 Satpayev str.,2, Nur-Sultan, Kazakhstan; e-mail: erke_totai_77@mail.r; <https://orcid.org/0000-0003-4753-2672>

Utegenova Zhuldyz Sairanovna; Ph.D; Senior Lecturer of the Department of Business and Services; Sh. Ualikhanov Kokshetau University; 020000 Auelbekova str., 38, Kokshetau, Kazakhstan; e-mail: juldyz_kokshe@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4596-6645>

Информация об авторах:

Бакирбекова Айгуль Макулбекқызы – **основной автор**; кандидат экономических наук, ассоциированный профессор; и.о.профессора кафедры «Экономика»; Атырауский университет им. Х.Досмухамедова, 060000 ул. Студенческая, 1, г.Атырау, Казахстан; e-mail: aigul_bakirbek@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0981-8306>.

Молдакенова Еркежан Коксегеновна; доктор Ph.D; и.о. доцент кафедры «Менеджмент»; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева; 010000 ул. Сатпаева, 2, г.Нур-Султан, Казахстан; e-mail: erke_totai_77@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4753-2672>.

Утегенова Жұлдыз Сайрановна; доктор Ph.D; старший преподаватель кафедры «Бизнес и услуги»; Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова; 020000 ул. Ауелбекова, 38, г.Кокшетау, Қазақстан; e-mail: juldyz_kokshe@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4596-6645>